

Inleiding

In elke tijd zijn aangelegenheden en ontwikkelingen aan te wijzen die min of meer typisch zijn voor ernstige problemen van dat tijdsgewricht, die een onderlinge verwevenheid vertonen en naast signalen van ontwrichting ook dynamieken bevatten in de richting van meer menselijkheid: ‘tekenen des tijds’, of ook wel ‘tekenen van de tijd’. De problemen waar het begrip naar verwijst zijn van grote importantie, waarbij de oplossing van die problemen niet vrijblijvend is, maar gedreven door een compromisloos ethisch en moreel imperatief. Voor de tijd waarin wij ons nu bevinden kunnen we bijvoorbeeld denken aan ontwikkelingen als grootschalige armoede naast de weerzinwekkende rijkdom; uitbuiting en moordende concurrentie; klimaatontwrichting; afname biodiversiteit; problemen van stikstof en PFAS; democratisch tekort; overbevolking; schending van mensenrechten; neoliberale globalisering; belastingontduiking door multinationals; crisisgevoeligheid van het financiële systeem; oplopende schuldenberg, en een nieuw kapitalistisch verdienmodel, waarin op grote schaal met data misbruik wordt gemaakt van de privacy van mensen, om maar eens enkele van de recente vraagstukken op te noemen die om een oplossing vragen.

De mens en alle ander leven op de planeet staat tegenwoordig één groot wereldomvattend probleem te wachten, waarbij tot nu toe alle andere in het niet vallen. Er dreigt een ramp van ongekende ernst en omvang, die zich in toenemende mate opdringt en zich steeds meer ken- en voelbaar maakt, maar door velen (de industrie en de neoliberale politiek voorop) nog veel te weinig ernstig wordt genomen en op waarde geschat: de klimaatverandering en de klimaatontwrichting. En dat terwijl deze ramp, op veel kortere termijn dan we graag aannemen, door opwarming vanwege onder meer CO₂ en verwoestende overstromingen en woestijnvorming als gevolg daarvan, dreigt te leiden tot de onmogelijkheid van menselijk en dierlijk leven op aarde. In de laatste 40 jaar is 60% van de in het wild levende gewervelde dieren verdwenen, en in 2020 zal dat 67% zijn. Van alle ecosystemen ter wereld is 75% ernstig aangetast. De laatste 50 jaar heeft de mensheid, voornamelijk uit het Westen, meer CO₂ uitgestoten dan in de voorafgaande 375.000 jaar. Veel landen stoten meer broeikasgassen uit dan zij rond 2015 bij het Akkoord van Parijs hebben beloofd. Er is geen enkel teken van een daling. Sinds Parijs en de afspraak 'om financiële stromen in overeenstemming te brengen met de internationale klimaatdoelen', hebben de banken 1900 miljard dollar in fossiele energie gestoken. Overheden wereldwijd geven nog altijd meer dan 500 miljard dollar uit aan subsidies voor fossiele brandstof. De Nederlandse bijdrage daaraan is 7,6 miljard dollar. Wetenschappers wijzen dan ook op een planetaire noodsituatie. Ze waarschuwen voor kantelpunten die een onomkeerbare klimaatverandering veroorzaken. Een existentiële bedreiging voor de beschaving, die veel dichterbij is dan we dachten.

De mens moet het risico onder ogen zien dat door zijn toedoen de aarde een broeikasplaneet wordt. Denk aan het smelten van noordpoolijs, het afkalven van ijskappen op

Antarctica en Groenland, een tragere golfstroom, ontdooiing van permafrost en de massale kap van wouden.¹ Als al het ijs op de noord- en zuidpool door de opwarming van de aarde eenmaal is gesmolten, komt ook een einde in zicht aan alle leven op de planeet.

Van alle 'tekenen des tijd' in het huidige tijdsgewricht, en de problemen die erdoor gevisieerd worden, verdienen de bestrijding en vermindering van de klimaatontwrichting vanwege opwarming van de aarde absolute prioriteit. Dit probleem is zo urgent dat als het niet voortvarend en zonder mankeren wordt aangepakt, de oplossing van andere problemen al niet meer nodig of mogelijk is. Ondanks deze urgentie bleek de klimaatop COP25 in 2019 in Madrid niets meer dan een vage belofte en een mager akkoord, dat niet verder komt dan de belofte in 2020 in Glasgow met nieuwe, ambitieuze klimaatplannen te komen. In plaats van de veilige 1,5 graad in 2020, stevenen we af op een desastreuze 3,2 graad opwarming. De controverses bij de COP25 bleken – wie zou anders hebben verwacht – vooral financieel van aard te zijn. En de klimaatplannen van EU-commissaris Frans Timmermans beperken zich ook tot 'voornemens' en laten voorlopig in het midden hoe ze concreet worden ingevuld. Het probleem van de klimaatontwrichting en met name de bestrijding ervan zijn het hoofdonderwerp van dit boek.

In deze studie getroosten wij ons de moeite van een economisch alternatief met als kenmerk een structuur, die een onontbeerlijke component is van de wereldwijde inspanningen om de opwarming van de aarde en de klimaatontwrichting effectief te bedwingen of in ieder geval tot onschadelijke proporties terug te brengen. Het probleem van de klimaatontwrichting staat overigens niet alleen en op zich in onze huidige economische structuur. Naar onze

mening is die klimaatontwrichting het resultaat van een economisch systeem – het kapitalisme – dat ook mensvijandig is in meer algemene en bredere zin. Een systeem dat zich niet aan ons opdringt als van nature of door god beschikt, maar door mensen die er belang bij hebben gewild, ingesteld en gecontinueerd. Het vigerende economische systeem heeft de mens in staat gesteld de aarde in willekeur naar zijn hand te zetten, en niet alleen naar een dreigende ecocide maar ook naar voortschrijdend maatschappelijk onheil te leiden. Bij alle denkbare maatregelen behoort dus ook bij uitstek en onvoorwaardelijk een economisch alternatief, dat niet alleen klimaatvriendelijk, maar ook menswaardig is.

Onze bemoeienis met de bestrijding van de klimaatontwrichting richt zich dus niet allereerst op (klimaat)technische aspecten. Daarvoor bestaat er gelukkig expertise genoeg in allerlei voor dit probleem relevante disciplines. We hebben daar niets substantieels aan toe te voegen. Maar wat tot nu toe in de analyses van het milieu- en klimaatprobleem te veel of bijna geheel ontbreekt, is een serieuze behandeling van de vraag of de opwarming door CO₂-productie en andere vormen van vervuiling, niet onvermijdelijk samenhangen met de manier waarop onze economie vanaf het begin van de mensheid tot en met de huidige tijd, is ingericht (het begin van de oergemeenschap uitgezonderd, zoals we nog zullen zien). Als die onvermijdelijkheid er is – en zij is er – is het zaak om zonder omwegen en dwingend zo spoedig mogelijk een andere economie in gang te zetten. Een economie die niet wordt geknecht door een onvermijdelijke en rampzalige groei van de CO₂-productie en vervuiling, maar die zulke productie planmatig kan beheersen, dat wil zeggen een voortbrenging en productie in overeenstemming met het algemeen belang, een belang waarvan ook inspanningen voor een gezond

klimaat en milieu een onvoorwaardelijk onderdeel vormen. Nu gebeurt het niet zelden dat de begrippen 'milieu' en 'klimaat' zonder veel onderscheid door elkaar aangewend worden, of zelfs als onderling verwisselbaar gelden. Als beide in ons verdere betoog hun opwachting maken is dat in ieder geval niet in een min of meer identieke zin, of schoon er wel raakvlakken zijn. Met het begrip 'milieu' willen we tot uitdrukking brengen het geheel van de omgevingsfactoren, alles om ons heen waar wij in leven, zoals planten, dieren, lucht, kwaliteit van het water, neerslag, wind, vervuiling et cetera. De notie 'klimaat' richt de aandacht meer op het 'weer', maar dan op grote schaal, zowel qua streek als tijd. Het klimaat is het weer in een bepaalde streek over een bepaalde periode. Zo bezien maakt het deel uit van het milieu, valt het daar onder. Toch is er reden het klimaat apart te behandelen omdat het vooral gelieerd is aan en samenhangt met de CO₂-productie. Dat is een koolzuurgas dat vooral door menselijk handelen in te hoge mate wordt uitgestoten, en verantwoordelijk is voor de ontwrichting en opwarming van het klimaat, met als resultaat alle desastreuze gevolgen van dien, wereldwijd.

Naar onze overtuiging is het niets minder dan alleen een klimaat- en milieuvriendelijk economisch alternatief, dat in staat is de heilloze afslag te keren van het kapitalisme naar een voor de wereld catastrofale afloop door klimaat-ontwrichting. In hoofdstuk 3 beschrijven we dit economisch alternatief. Maar eerst laten we in hoofdstuk 1 zien welke keuzen van economisch systeem de mens maakte vanaf het begin van zijn ontstaan tot en met het feodalisme. Dit overzicht is van enig belang omdat zal blijken dat de keuzen die in de economische geschiedenis werden gemaakt en die tot crises leidden, fundamenteel dezelfde zijn als de politieke en economische voorkeuren van het kapitalisme en de staat in het kapitalisme.

Als het huidige politiek-economische beleid beter ingevoerd zou zijn in de politiek-economische geschiedenis en de desastreuze beslissingen daarin, en de les van het verleden dus beter had begrepen, hadden we op de eerste plaats zeer waarschijnlijk het rampzalig kapitalisme niet gekend, en in ieder geval geen ecocide. In hoofdstuk 2 verdient het kapitalisme als economische en politieke keuze van de mens in de economische geschiedenis een aparte en meer uitvoerige behandeling, omdat dit stelsel het huidige, vigerende systeem is, en meer nog dan al zijn voorgangers, een *onvermijdelijke* bijdrage levert aan het dreigende einde van de planeet door de opwarming van de aarde en de klimaatontwrichting. Na aandacht aan de grondtrekken van ons sociaalecologisch alternatief in dienst van klimaat, milieu en samenleving in hoofdstuk 4, gaan we in hoofdstuk 5 verder met de opsomming van de zegeningen van ons alternatief. Het daarop volgende hoofdstuk (6) biedt inzage in een overgangsfase naar ons sociaalecologisch alternatief. In hoofdstuk 7, 'Tot slot' staan we stil bij een antwoord op de vraag naar de kansen van acceptatie van ons alternatief. Het daarop volgende 'Nawoord' neemt afscheid van onze lezers met een wijs advies. Die wijze raad volgt uit een bespreking van een nieuwe maatregel van de Europese Centrale Bank (ECB) om een recessie te voorkomen, een maatregel die de bank presenteerde op het eind van onze arbeid aan het manuscript voor dit boek.